

Svetlana Stoycheva

(Bulgaria, Krastyo Sarafov National Academy for Theatre and Film Arts (NATFA))

Bulgarian Literary Modernism. The Problem of Time and Identity

Abstract: This review highlights the fact that topics that remained untackled by Ivan Hristov in his monograph *The Sagittarius Circle and the Notion of The Native* (2009) have found their place in a new, well-thought-out work that examines several aspects of Bulgarian literary modernism: the native, the female, the foreign, new media, socialist realism, Bulgarian literary postmodernism. The monograph titled *Bulgarian Literary Modernism. The Problem of Time and Identity* is meant as an intention to study modernism *in* and *out* of time, to understand the literary process not as the positioning/anchoring of the modernist movements on the temporal axis but as their commensuration, modification and involvement in a constantly reemerging debate. The review comes to the conclusion that the book suggests its own reading as an open-ended dialogue, which does not exclude the occasional desire to disagree.

Светлана Стойчева

(България, Национална академия за театрално и филмово изкуство „Кр. Сарафов“ (НАТФИЗ))

За книгата на Иван Христов „Българският литературен модернизъм. Проблемът за времето и идентичността“

Нека започна с постоянството на научните интереси на Иван Христов, свързани с българския модернизъм между двете световни войни, заявени още в дисертационния му труд, по-късно издаден като монография под заглавието „Кръгът „Стрелец“ и идеята за родното“ (2009). Органът на кръга в. „Изток“ остава предпочитаното „огледало“ за изследване на българския модернизъм между двете световни войни и в новата му монография „Българският литературен модернизъм. Проблемът за времето и идентичността“ (2022). Пропуснати от вниманието на автора теми преди, сега намират мястото си в една нова, добре обмислена, съдържателна концепция, разглеждаща българския литературен модернизъм в няколко отношения: спрямо родното, женското, чуждото, новите медии, социалистическия реализъм, българския литературен постмодернизъм. Книгата започва сякаш оттам, където завършва първата, но прекрачва прага на Втората световна война, прави сравнения с тоталитарно налагания метод на социалистическия реализъм и достига до постмодернизма. С други думи, първия си научен труд авторът надгражда тъкмо с „проблема за времето и идентичността“.

Новото намерение на Иван Христов е да види модернизма *във* и *извън* времето; да осмисли изобщо литературния процес не като поместване/закотвяне на отделните направления върху времевата му ос, а в режима на тяхното съизмерване, модификация, а също и като непрекъснато възвръщащ се дебат: например дебатът за модернизма и социалистическия реализъм или за социалистическия реализъм и постмодернизма. Тази стратегия привлича автора и с възможността по-комплексно да подходи към творчеството на отделни автори, творили в повече от едно направление (каквото е случаят с

творчеството на Димитър Пантелеев, разгледан в частта „Българският литературен модернизъм и социалистическият реализъм“).

Само по себе си съдържанието на книгата е интригуващо, артистично поднесено и най-важното: подсказващо оригинални подстъпи към иначе добре разработения от българските литературни историци терен: например отношението към джаз бандите между двете световни войни (частта „Българският литературен модернизъм и чуждото“), обследването на книгата „Запознайте се с България“ на Рувим Маркъм, сравнението на един украински и на един български експресионист (частта „Българският литературен модернизъм и новите медии“). Разработката включва обилие от цитати и сравнения между цитати, които понякога са не само предмет на анализ, а и самият анализ (да вземем лирическата поема „Песен за плакатите“ на Богдан Игор Антонич и есето „Плакатът“ на Чавдар Мутафов, „сговорени“ не толкова аналитично, колкото, така да се каже, артистично). С други думи, трудът предполага четенето му по-скоро като отворен диалог, който не изключва на места желанието и за опониране.

Една от най-премислените е Част първа, „Българският литературен модернизъм и родното“ – тук личи вече споменатият опит на автора с тази проблематика. Статията на Гео Милев „Родно изкуство“ е добре избрано начало („Сирак Скитник. Между храма и улицата“), тъй като поставя важното разграничение между „родно“ и „народно“, съответно „универсално“ и „локално“. Формулировката на Гео Милев за „родното“ като „специфично нюансирано“ „световно“ (а не „народно“) и до ден днешен може да се приеме за меродавна при обяснението на модернизъм с „роден“ привкус. Интересно е, че независимо от яростното противопоставяне от страна на новите „изми“ (авангарда) на символизма (да напомним отношението на Владимир Василев), в тази статия на Гео Милев, както и в статиите на Сирак Скитник, двете направления са, така да се каже, „терминологично“ побратимени: например понятието „мирова душа“, свързано с Платоновата неизменна и вечна „световна душа“, е запазено преди всичко от символизма. Подкрепяйки идеята за изкуството-храм (също символистична идея), това не пречи на Сирак Скитник да експлицира новите направления експресионизъм, дадаизъм и т.н. („Тайната на примитива“).

Интересно е открояната темата за отношението на българския модернизъм към жената (тук трябва да добавим и женскостта) през публикации във в. „Изток“, като продължение на деконструкцията на утвърдения канон на българската литература до 90-те години на XX век. Като базисна се извежда тезата на Рабиндранат Тагор (добре познат сред българските културни среди и тогава, и днес, поради което не смятам за нужна обяснителната бележка под линия „кой“ е той): „Мъжкият Запад като свят на разума става обект на критика на основата на Женския Изток – свят на чувствеността.“ (приведеният от автора цитат е много по-голям). Пак чрез думите на индийския мислител е поставен и важният, от гледна точка на „мъжкия“ канон, въпрос: „Възможно ли е жената да бъде творец, равностоен на мъжа?“, за да се стигне след поредица позовавания на други статии (най-цитираният е френският историк Жюл Мишле) до заключението, че

...в началото на XX в. писателите модернисти реабилитират някои характеристики на писане, свързани предимно с женското [женскостта]. Такива са ирационалност, аисторизъм, спонтанност, субективизъм, анационалност в противовес на мъжките рационализъм, историзъм, концептуализъм, обективизъм, национализъм.

Сравнението между стихосбирките „Вечната и святата“ на Елисавета Багряна и „Македонски песни“ на Магда Петканова, излезли и двете през 1927 г., е подчинено на основния въпрос за фаворизирането и канонизирането на едната и маргинализирането на другата – добре поставен въпрос и добра стратегия за отговор с „огледалното“ срав-

няване на мотиви със „сходна тематика, но различна трактовка“. За да се достигне до по-задълбочен отговор обаче, би могло да се помисли за разширяване и задълбочаване на анализа, а също и за привличане на още допирни проблемни полета. Текстовият сравнителен материал още при първия пример предполага, освен съдържателно, и стилистично съпоставяне, за да не се остане единствено до умозаклучения като следните:

За модернистичната идеология на Багряна майката не може да бъде тази, която тласка собствената си дъщеря към нежелан брак.

или:

В края на 20-те години българският канон не може да прости насилието, което майката в поемата на Петканова упражнява върху своята дъщеря, вероятно заради патриархалния му привкус.

В Част трета – „Българският литературен модернизъм и чуждото“, към българския спектър на „чуждото“ след Първата световна война се присъединява и американското „чуждо“. Тук приносно е очертаването през междувоенния културен печат на една интересна конфигурация между Европа, Азия и Америка на терена на българската култура с множество предусещания, намиращи доказателства и днес. „Американската тема“ е „прочетена“ и през налагането на кинематографа, като „един от основните инструменти на американската модернизация“ и съвременната масова култура, през възхода на радиото, фотографията и телефона, през популяризацията на американски автори като Уолт Уитман и Едгар Алън По, и най-сетне, през разпространението на „негърската музика“ на „джаз-бандите“ (тук с находчивото включване на статията на Кирил Кръстев „Джаз-банда като мироглед“, интересна особено с прокараната връзка между джаза и дадаизма).

Споделените тези от книгата на Рувин Маркъм „Запознайте се с България“, публикувана през 1931 г. на английски език в България, са безспорно любопитни, но би било още по-интересно да се открият източниците на някои от тях сред българските народопсихолози (има предвид многобройните публикации на български философи, историци и литератори върху народопсихологията през 20-те и 30-те години на ХХ век). Но да се обяснява интересът на американеца да публикува във в. „Изток“ с „феноменологическия метод, зает от Едмунд Хусерл, чрез който „стрелците“ се опитват да установят точните параметри на феномена „родно“, ми се струва пресилено твърдение на автора.

Безспорно продуктивно е разглеждането на сблъсъка на европейската и евразийската доктрина на страниците на „Изток“ като две различни геополитически идеологии и българското противоречиво осцилиране между двете, естествено обусловено от евроазийския кръстопът, на който се намира България. Тук би могла да се добави и идеята за културен синтез между Изтока и Запада.

В сравнителния анализ на поемата на Богдан Игор Антонич „Песен за плакати“ и есето на Чавдар Мутафов „Плакатът“ има допусната понятийна грешка, която довежда до съмнителна теза: „...можем да кажем, че тази следвоенна имперсоналност на експресионизма се превръща в основа на тоталитарното изкуство.“ Всъщност имперсонализмът следва да се разбира като наиндивидуализъм, обективизъм (например в „Традиция и индивидуален талант“ Елиът говори за надличностното; Сент Бъов обвинява Флобер в „имперсоналност“ на писането, на стила или на позицията на автора в творбата, а не като липса на индивидуализъм и унифициране). Идентифицирането на съдбата на плаката със съдбата на авангарда в края на тази част и „подхвърлянето“ на тезата, че последният е едно „отминаващо явление“, „неосъществен проект“ също ми изглежда преекспонирано, този път защото е недостатъчно защитено. Все пак, същото научно звено, към което принадлежи Иван Христов, издава двуезичните антологии „Български поетически авангард“ и „Украински поетически авангард“ (2018), от които

собствено се е запознал и с поемата на Антонич. Освен това същият този „несъстоял се“ авангард оказва логически немалко влияние върху „състоялия се“ според него пост-модернизъм.

Интерпретирането на разгорелия се на страниците на сп. „Изкуство и критика“ през 1942 г. спор между Атанас Далчев и Христо Радевски върху спецификата на литературата за деца, в духа на сблъсъка на модернизма и социалистическия реализъм (част пета, „Българският литературен модернизъм и социалистическият реализъм“), граничи със свръхинтерпретация. Дори и „каноничният“ социалистически реализъм да инфантилизира до известна степен литературата за възрастни (лириката от края на 40-те – средата на 50-те) – това е напълно друга тема. Дори и единият субект на спора да е имал класови мотиви, а другият – екзистенциални, това е принципен дебат около статута на една специализирана литература, чието начало датира от Просвещението. Иначе аргументите и на двамата заслужават вниманието, което им е отделено.

Експлицирането на поезията на Димитър Пантелеев, „кръстника“ на „Стрелец“ е ценно и има своята литературноисторическа стойност. Преосмислянето на българския литературен модернизъм, с което завършва тази глава, почива само на няколко избрани източника, макар че не изчерпателността, а тезата на автора, че „в крайна сметка всички опозиции между социалистическия реализъм и модернизма биват снети“, изглежда да е водещата цел тук.

Проследяването на скритата междутекстова обвързаност на „Голямата земя“ на Георги Рупчев и „Пустата земя“ на Томас Елиът в последната – Шеста част, със заглавие „Българският литературен модернизъм и българският литературен постмодернизъм“, е може би най-вдъхновено изпълненият дял от целия труд, с явно възхищение „на поета от поета“. Тук Иван Христов намира и самоидентификацията си на литературовед и поет.